

TRANSILVANI'A.

Fóia Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana
si cultur'a poporului romanu.

Acésta fóia ese
cate 3 cóle pe luna
si costa 2 fiorini v. a.
pentru membrii aso-
ciatiunei, éra pentru
nemembrii 3 fr.
Pentru strainatate
1 galbenu ca. porto
postei.

Abonamentul se
face numai pe cate
1 anu întregu.
Se abonédia la Comi-
tetulu asociatiunei in
Sibiiu, séu prin posta
séu prin domnii co-
lectorii.

Nr. 6.

Brasiovu 15. Martiu 1875.

Anulu VIII.

Sumariu: Afaceri de ale comunelor fostului regimentu I. romanescu de fruntaria. — Suferintiile protopopului gr.-catolicu romanescu dein Clusiu pe tempulu bellului civile 1848/9. — Memorialu istoricu si 79 documente dein anii 1848 si 49. — Progresele limbei besericesci in Romani'a. — Lupt'a dela Königgrätz. — Procesu verbale. — Bibliografia.

Afaceri de ale comunelor fostului regimentu I. romanescu de fruntaria.

Déca nici pâna in dio'a de astadi nu ne ajunsera scopulu urmaritu de mai multi ani, de a publicá macaru documente la istori'a regimentului I. numitu de poporu „alu Olteniloru“; déca sangele acestei parti a natiunei nóstre versatu cu prisosu inca totu nu póte se afle glorificarea meritata in sute de batalii, se cunóscemu asta-data celu puciuu, cá ce rola jóca comunele acelu regimentu in lupt'a comuna natiunei întregi, pe care avemu se o pórtamu toti cá unulu si unulu cá toti, pentru existentia.

Lectoriloru nostrii le sunt cunoscute acelea dificultati colossali, celoru neinformati, aprópe in explicabili, pe care le intempinara comunele regimentului, incependu dela a. 1852, pâna ce reusira a'si lua in administratiunea loru capitalurile proprie, castigate si adunate in patru generatiuni. Nu mai puçine dificultati intempinase populatiunea inca si in cerbicós'a resistentia a unoru fruntasi fórté marginiti in judecat'a loru, la care mai concusera si pretensiunile confessionali, care in unele tempuri coincidea, cá pe nesciute, cu dorinti'a inimiciloru, care era, cá dein acelea capitaluri se se aléga pulbere si cenusia. Mare stricatiune se facuse nu numai immediatu comunelor numitului regimentu, ci mediatu si natiunei, prin atata intardiere si traganare de 18 ani, in care veniturile anuali ale acelor capitaluri nu s'au intorsu in folosulu acelor comune si chiaru in alu întregi populatiuni romanesci dein partea meridionala a Transilvaniei. In fine aduse Ddieu dupa absentia indelungata, pe omulu de bronzu éra in midioloculu populatiunei. Cunósceti dvóstra pe acelu omu de bronzu? Cei carii nu'lu cunósceti, ilu veti affá pe column'a lui Traianu, intre comandantii dein statulu seu majoru; éra cei cari ati invetiatu a'lu admirá inea dein Iuliu 1849 dela casulu candu a smulsu comand'a dein manile unui strainu fricosu si strigandu „dupa mine fetiori!“ a restabilitu si a castigatu lupt'a, si cei carii l'ati vediutu la Solferino resistandu unui corpu întregu si la Liss'a unei flote întregi, aflati cá totu acela restabil si ordinea in afacerile materiali ale regimentului I. confinariu romanescu dein Transilvani'a. Dupa ce a castigatu si acésta lupta, care

l'a costatu multe fatige si alergaturi pe la auctoritatile respective, s'au pusu cu ai sei pe lucrare lini-stita, scutita de reclame si de vorbe mari, regulandu si organisandu trei ani de dile. Ferice de elu, cá a datu si preste càtiva barbati, carii ilu întielegu fóra nici o polilogia, fóra „logos“-uri càtu o di de véra. Acumu inse, dupa trei ani, credemu cá e tempulu cá se aducemu la cunoscinti'a natiunei ceea ce s'a facutu pentru comunele regimentului I. mai alesu pe terrenulu instructiunei publice, nationale. Acestu scopu se póte ajunge mai de aprópe prin comunicarea raportului elaboratu de càtra comitetu si comunicatu adunarei generale a representatiunei compuse dein delegatii comunelor regimentului I., apoi si dein protocolulu acelei adunari.

Raportulu comitetului ni se parú asia de instructivu, in càtu ne deciseramu a'lu publicá întregu.

Acela suna:

„Inclita representantia generale!

Comitetulu administrativu vine prin acésta a supune inclitei representantie raportulu prescrisu in § 32 dein statute, despre activitatea sa in decurgerea trienului espiratu, adeca dela ultim'a intrunire a representantiei generali, ce avú locu la 26. Septembrie 1871 si dilele urmatórie. Inainte inse de a face acésta, comitetulu 'si tiene de datorintia a impartasí inclitei representantie, ce sórte avú protocolulu adunarei generali din Septembrie 1871 substernutu in sensulu §-lui 13 dein statute inaltului ministeriu régescu de culte si instructiune publica.

Doue respunsuri partiali urmara in privinti'a acést'a, unulu la 9 Aprilie 1872 sub Nr. 7319, relativu la bugetu, si altulu la 24 Augusta 1873 sub Nr. 15993, referitoriu la unele concluse ale representantiei generali. In respunsulu primu se dificultéza mai antaiu de tóte vendiarea obligatiunei de 10,000 fl. din motivu, cá dupa § 36 dein statute capitalulu fondului nu se póte atinge, si se cere întregirea fondului prin cumperarea altei obligatiuni de 10,000 fl., carea apoi se se substérna ministeriului respectivu spre a se vinculá pe numele fondului.

Se dificultéza mai departe stipendiulu de 600 fl. sistemisatu pentru studia pedagogice mai inalte, si acésta sub cuventu, de o parte, cá fondulu abia aru

ajunge pentru sustinerea scóloru prevediute in § 37 alu statutelu, éru de alta parte fiindu cá acuma se afla ocasiunea a studiá pedagogi'a si in patria, si anume in preparandi'a de statu din Dev'a vecina.

In fine se dificultéza cifr'a speselu preliminaru pentru caletoria si processe, si se cere reducerea celoru de antaiu dela 2100 fl. la 400 fl., éru acelu de in urma dela 800 fl. la 200 fl.

Celelalte positiuni se aproba din preuna cu postulu de secretariu alu comitetulu si directoriu supremu alu scóloru granitieresci, acest'a inse sub conditiunea, cá activitatea directorulu se se margínésca strinsu pre langa afacerile interne ale scoleloru.

In urm'a acestoru observatiuni se provóca presidiulu comitetulu a modificá preliminarulu in sensulu aretatu, séu eventualu a-si face fóra intardiare obiectiunile sale la modificarile cerute. Presidiulu in respunsulu seu dela 14 Iunia 1872 Nr. 206 justificandu sustiene positiunile dificultate. Fóra indoiéla, esplicatiile date au intimpinatu apretiarea inaltulu ministeriu, de óre-ce ele remasera fóra respunsu pana in diu'a de astadi.

Alu doilea respunsu partialu se ocupa mai antaiu de regulamentul afaceriloru interne si de normativulu privitoriu la organisarea scóloru reuniunei granitieresci dein fostulu regimentu romanu I.; aproba si la loculu acesta postulu de secretariu alu comitetulu si directoriu supremu alu scoleloru granitieresci, si in fine observa cu privire la cererile facute dintr'o parte, cá fondulu scolasticu nu se póte insarciná cu spese pentru scóle confessionali, facia de cari este de a se incungiurá ori ce ingerintia séu amestecu, ceea ce de altu-mintreleá dein partea comitetulu nici nu s'a intentionatu nici odata.

Cu privire la regulamentul afaceriloru interne se ceru urmatoriele modificatiuni:

§ 1 si 2, relativi la infacisiarea presiedintelui si deschiderea adunarei se se contraga in unulu.

Passagiulu dein § 5, cumu-cá comisiunile alese pentru simplificarea si inaintarea afaceriloru „sunt capace a aduce conclusa numai deca se afla de facia mai multu de diumetate dein meubrii alesi“, se se formuleze dein motive practice asia: „cumu-cá aducu conclusa cu majoritate de voturi.“

Analogu se se modifíce si § 10, dicundu-se cá „conclusele se enuncia dupa maioritatea membriloru presenti.“

§ 23 se se redige mai precisu asia, cá „la votisarea se punu propunerile, cari diferu mai multu de propunerea prima.“

Cu privire la modificarea propusa la § 5, alineatul primu alu § lui 26, relativu la numerulu membriloru presenti, se se omita, ér' restulu se se adauga la § 5.

In fine § 27, carele dispune cá „pertractarea si protocólele se se duca in limb'a romana,“ se se omita de totu. Regulamentul astu-feliu modificatu se se supuna de nou spre aprobare.

In catu pentru „normativu,“ aprobarea acestuia s'a denegatu dein motivu, cá-ci precum se dice, s'ar' abate in multe privintie dela dispositiunile articolulu de lege 38 1868.

Trecundu acumu la raportulu despre activitatea comitetulu in decursulu trieniulu espiratu, acestu raportu dupa natur'a agendelu comitetulu, va privi de o parte administrarea, manipularea si aplecarea fondulu scolasticu, de alta parte administratiunea, organisatiunea si conducerea scóloru granitieresci.

Pentru o intielegere mai chiara a lucrulu ne vomu permite a face se urmeze nemidilocitu partea referitória la agendele strinsu scolastece ale comitetulu; la rondulu seu apoi va avé onóre a espune inclitei reprezentantie si casariulu actualu alu fondulu bilantiulu si computulu respectivu, insocitu de esplicarile necesarie.

Cu inceperea anulu scolasticu 1871—2, adeca nemidilocitu dupa adunarea generale din Septembrie aceluasi anu, comitetulu scolasticu avu sub conducerea sa 15 scóle granitieresci, si anume scól'a dein Tientiari, Tohanulu vechiu, Ohaba, Margineni, Copacelu, Vaidarece, Lis'a, Voila, Vistea inferióra, Racovit'a, Vestemu, Orlatu, Sina, Cugiru si Hatiegu.

Intre aceste unele esistau dejá de mai inainte, altele se deschisera atunci de nou, pentru tóte inse se incepù cu datulu de susu, o viétia noua, avendu a se reorganisá dupa principiale statorite de reprezentanti'a generale.

Mai antaiu de tóte comitetulu isi indreptá atentiunea sa asupr'a caselu de scóla. nevoindu-se a le pune in stare buna, si a le provedé cu cele de lipsa, pentru cá se correspondia cerintieloru pedagogice si prescrielu legei scolastice.

Fia-care dintre scolele amintite mai susu isi are edificiulu seu propriu, mai mare séu mai micu, mai nou séu mai vechiu, mai pomposu séu mai modestu, tóte de materialu solidu; nici unulu inse nu a fostu la trecerea sa sub administratiunea comitetulu, intr'o stare, cá se nu céra neaperatu a se repará, adaptá seu completá intr'o privintia seu alta. Comitetulu s'a grabitu a delaturá tóte defectele neincungiurabile.

Spesele facute in punctulu acest'a ajungu sum'a de 5796 fl. 99 cr. si adeca 4492 fl. 71 cr. din fondulu scolasticu, si 1304 fl. 28 cr. din fondulu de provente.

Dupa natur'a lucrulu, comitetulu aici nu a potutu mesurá cu mesura egala, ci a trebuitu se se conformeze lipselu faptice; rectificarea inse se pote face si se va face numai in decursulu aniloru venitori.

Mai bine dotata in privintia acést'a appare scól'a dein Orlatu; ne permitemu inse a observá, cá aceste spese comitetulu le a esoperatu pe basea dreptulu de servitute, dein fondulu provente.

Acumu curgu pertractarile in privintia scólei dein Vaida-rece, carea cá si ceea dein Hatiegu, se-

bucura de acela-si dreptu de servitute la fondulu de provente.

Dar' comitetulu nu si-a intorsu privirile sale numai asupr'a scóloru dejá existente. ci a ingrijitu totu-deodata a cladí scóle noue acolo, unde mai inainte lipseau cu totulu.

Amesuratu conclusului adusu de representanti'a generale la ultim'a ei intrunire, aveau a se cladí 6 scóle noue, anume in Scoreiu, Spinu, Vetielu, Cargiti, Riu-albu si Baru-mare.

Spre acestu scopu se preliminaru in bugetu 21,600 fl.; astu-feliu inse, cá mai antaiu se se cladesca numai cate una scóla pentru compani'a antaia si a trei'a, cele-alalte numai succesive dupa rezultatulu prisosintieloru anuali.

Considerandu, cá chiar' comunele de susu aveau cea mai urgenta lipsa de scóle bune, comitetulu si-a tienutu de detorintia a se cugetá la modulu cumu s'ar' poté cladí aceste scóle in celu mai scurtu tempu si inca dóra tóte de odata, cá astu-feliu si comunele respective se participe fora amanare la beneficiile instructiunei publice. Midiuloculu celu mai nimeritu in privinti'a acésta i-se parú a fi unu imprumutu de 20.000 fl., care se se contraga dela statu fora interese, cu obligamentulu de a-lu respunde in rate anuali de câte 1000—2000 fl. Incuragiatu de asigurările facute de inaltulu ministeriu si corpurile legislative, cumu-cá adeca scólele bune dein patri'a fora distingere de nationalitate si confesiune potu contá la celu mai caldurosu spriginu dela partea aceea, presiedintele comitetului, aflandu-se in Pest'a in cause granitieresci, nu întrelesá a sondá parerea locurilor competente in afacerea imprumutului; si obtienendu cele mai positive apromisiuni, redigiá indata dupa intorcerea s'a acasa cererea respectiva. Resolutiunea urmata, ce e dreptu, nu denéga imprumutulu cerutu, léga inse acordarea s'a de nescari conditiuni, cari numai cu vatemarea autonomiei nóstre scolare s'ar' fi potutu acceptá.

Si fiendu-cá ministeriulu regescu de culte si instructiune publica, cá-ci dela acesta se cerú imprumutulu, nici dupa o noua explicare dein partea comitetului nu se abatú dela conditiunile puse, comitetulu renuntiá formalu la ori-ce imprumutu, si intreprinse cladirea scóloru cu mediulócele proprie.

Totu pentru scólele cladinde comitetulu radie mandu-se pre decisiunile prea inalte ale Maiestatiei Sale, crediú a cere dela ministeriulu regescu de culte si instructiune publica, unele gradini vacante seau cortele de ale fostiloru oficeri, in Tohanu, Scoreiu, Hatiegu si Galatiu. Dorere, cá nici in punctulu acést'a nu furámu mai fericiti; cá-ci pre-candu Maiestatea S'a decise, cá atari obiecte, cerendu-se spre scopuri scolare seau bisericesci se se dea gratisu, inaltele locuri se invoira a-le cede numai pre langa taxe anuali si sub conditiune, cá scólele cladinde, abandonandu-si candu-va scopulu, se tréca fora nici o desdaunare la erariu.

Astu-feliu si in privinti'a locurilor de cladire remaseramu avisati la propriiele nóstre poteri.

Multiamita inse economiiloru facute, si impregiurarei, cá o parte considerabile dein detoriele privatiloru la fondulu scolastecu se respunse cu promptitudine, cladirea scóloru inaintá asia, încátu scól'a dein Spinu se potú deschide inca la 14 Ianuariu 1873, ceea dein Riu-albu la 1 Iuniu si ceea dein Cargiti la 28 Septembrie acelaia-si anu. Scol'a dein Vetielu inca s'a deschisu cu inceputulu anului scolastecu curentu, ér' ceea dein Baru-mare, judecandu dupa progresulu ce-lu face cladirea inceputa la 15 Septembrie a. c. si dupa apromisiunile maistrului respectivu, inca speramu a o poté deschide cu 1 Decembre a. c.

Asiá dein proiectatele 6 scóle noue remase numai scól'a dein Scoreiu, carea inse si ea se va poté cladí inca in primaver'a venitoria, cu atatu mai usioru. cu catu caramid'a dejá e arsa si varulu procuratu, si de presentu curgu negociatiunile pentru cumperarea unui locu acomodatu de cladire. Scólele dein Spinu si Cargiti suntu adaptari radicale, si anume in Spinu dein fost'a scól'a nationala, in Cargiti dein cortelulu fostului oficeriu, cumperatu dela comuna deinpreuna cu o parte dein gradina, pre langa pretiulu de 1000 fl. v. a.

Cele-alalte scóle suntu tóte cladiri noue. Adaptarea, respective cladirea acestoru scole face astadi sum'a de 13,883 fl. 90 cr. Computurele speciali le arata bilantiulu si ratiunea totale a fondului scolastecu. Uitasemu a mai impartasi, cá pentru aparatulu si ingradirea locului de gimnastica la scól'a dein Riu-albu ceruramu se ni-se asemneze lemnele necesaria de stegiaru dein padurile granitieresci administrate de erariu. Oficiulu de silvicultura dein Huniedór'a se si grabí a ni-le acordá; ajungundu inse treb'a la inaltulu ministeriu de finantie, acést'a ne rieptá simplu cererea. Vorbindu despre casele de scóla, detorimu inca o mica explicare. Intre scólele cari erau a se cladí de nou, representanti'a generale dela 1871 luá si scólele dein Copacelu si Lis'a. Obtienendu-se inse inca inainte de 1867 in ambele locuri pentru scóla cortele de ale fostiloru oficeri, acéste aveau trebuinti'a numai de reparaturi mai radicali; astu-feliu le-amu si trecutu in sirulu celoru dejá esistente, cu atatu mai vertosu, cá-ci ele se potura organisá si deschide indata cu inceputulu anului scolastecu 1871/2.

In-catu pentru venitoriu, inclit'a reprezentantia va trebui se-si indrepte atentiunea sa mai antaiu asupr'a edificiiloru scolare dein Hatiegu, Vistea inferiore si Tohanu, de ore-ce intre scólele granitieresci mai vechi acestea corespundu mai pucinu scopului. Propunerile nóstre in privinti'a acést'a voru urmá la loculu seu.

De-odata cu punerea in stare buna a scóloru vechi, si cu cladirea celoru noue, comitetulu se ingrigi, cá scólele granitieresci se se provedia si cu

medilócele, recuisitele si aparatele de invetiamentu, cerute de lege, precumu tabelle de cetitu, mape geografice, icóne pentru istori'a naturale, tabelle si aparate fizicale, machine de computu etc. Acestea parte se procurara de comitetulu scolasticu, parte fura donate de ministeriulu regescu de culte si instructiune publica dein venitulul unei loterie de statu, arangiate espresu spre scopulu acest'a.

Ce se va mai cere in privinti'a acést'a, se va face successive, dupa cumu va dictá trebuinti'a. Deocamdata lips'a cea mai urgenta e a se procurá pentru fia-care scóla cate unu aparatu metricu, fiindu-cà ne aflamu in ajunulu introducerei mesurorulu metrice. Propunerea relativa nu vomu lipsi a o face inclitei reprezentantie generale la loculul seu. La tóte scólele nóstre s'a pusu inceputulu unei bibliotece, fie pentru usulu invetiatoriloru, fie pentru alu scolariloru. Nici o scóla de ale nóstre nu este se nu aiba o gradina seuu mai multe pentru pomeria si alte lucruri economice, si ce este capulu lucrului, aceste nu suntu numai de parada, ci se cultiva si folosescu spre scopurile prescise.

Unele deintre scólele nóstre posiedu dejá si stupine si practizeza si acestu ramu prea folositoriu alu economiei. Nu ne indoimu, cà preste pucinu tóte scólele nóstre voru urmá acestoru esemple si impulsulu datu dein partea acestui comitetu, ocupandu-se in modu mai rationale cu stuparitul, cu atatu mai vertosu, cà-ci mai tóte scólele nóstre au dejá cate unu esemplariu de cosnitia dupa sistemulu lui Huteru, donata de reuniunea de stuparitu dein Clusiu.

In fine terminandu cu obiectele, cari compunu, cumu se dice, inventariulu unei scóle, mai amintimu, cà fie-care scóla granitiareasca 'si are sigilulu séu propru, procuratu de comitetu, si cà s'au invitatu de timpuriu tóte eforiele scolare a se ingrigi, cá cu ocasiunea infiintiarei cartiloru funduarie, edificiele scolastice ale scóleloru granitiaresci cu totu ce se tiene de ele, se se transcrie in respectivele protocóle cá avere a fondulu scolasticu centrale.

Ingrigirea de buna starea edificielorulu scolastice si de provederea loru cu cele necesarie a fostu inse numai un'a dein afacerile comitetului cá organu scolastecu.

In organismulu scóleloru factorulu cardinalu, elementulu datatoriu de viet'a, fiindu in vetiatorii, comitetulu a dedicatu acestor'a atentiunea s'a principala. In catu pentru denumirea invetiatoriloru, comitetulu s'a tienutu strinsu de modulu statoritu de organulu legitimu alu fundatoriloru acestoru scóle de reprezentanti'a generale a fostiloru granitiari, facundu adeca insusi denumirea de invetiatori pentru scólele nóstre granitiaresci. Nici cà se póte cugeta o conducere energiósá si cu succesu a scóleloru granitiaresci prin comitetulu scolasticu centrale, deca dreptulu de denumire se va affá in alte mani.

Esperientiele facute in diverse locuri si tempuri vinu a probá pana la evidentia acestu adevéru. La denumirea invetiatoriloru comitetulu s'a nevoitu a alege individii cei mai cualificati si cu portare mai buna, si déca acést'a nu i-a succesu totu-deuna, caus'a jace de o parte in lips'a de invetiatori, carea domnesce pre-totindenea si care adese te face a culege, in locu de a alege; de alta parte in impregiurarea, cà nu tóte posturile dela scólele nóstre suntu dotate cu atari salarie, cá se fia atragátorie si pentru invetiatori destinsi. Nici in privinti'a acést'a nu vomu lipsi a ne face propunerile relative.

Comitetulu sub impregiurárele date a facutu totu ce i-a fostu in potentia spre a usiorá mai antaiu de tóte sortea materiale a invetiatoriloru. Invetiatorii dirigenti dela scólele dein Tientiari, Tohanulu vechiu, Margineni, Copacelu si Lis'a, avendu salariu numai de 200 fl., pre candu cei-alalti invetiatori dirigenti, si chiar' multi deintre cei secundari erau dotati cu multu mai bine, comitetulu cá se atraga si la scólele amintite invetiatori destulu de cualificati, a crediutu a urcá salariele dirigentiloru respectivi de-o-camdata la 240 fl., cu atatu mai vertosu, cà-ci prin acést'a mesura nu s'a trecut prestu cuot'a votata la ultim'a adunare generale. Rogandu acumu pre inclit'a reprezentantia, cá se binevoiésca a incuviintia acest'a mica reforma, ne permitemu a anuncia, cà in privinti'a regularei salariorulu invetiatoresci pentru venitoriu ne vomu face propunerile relative la loculul seu. Salariele le-a respunsu comitetulu in 12 rate lunarie, si inca la inceputu anticipative, a acordatu invetiatoriloru in casuri de necessitate anticipatiuni a conto salariorulu, si a sistatu anticipatiunile si respunderea anticipativa a salariorulu numai, dupa-ce multi invetiatori abusara de aceste beneficie; le-a procuratu si tramesu totu de-un'a cartile, ce doreau a-le avé pentru trebuinti'a loru, subtragundu-le pretiulu dein salarie in rate lunarie; a dispusu a se tipari clasificatiunile de esamenu si tabellele pentru absentie, cu scopu de a mai inpuciná lucrulu invetiatoriloru; s'a intrepusu la eforiele scolare sau la reprezentantiele comunali, pentru-cá invetiatorii se fia provediuti cu lemne de focu de ajunsu si cu cortele convenabile. Cu dorere trebue se o spunemu, cà nu totu-deuna intrepunerile nóstre au avutu efectulu doritu; amu intimpinatu comune, cari inca nu apretiuescu scóla si pre invetiatoriu dupa meritu, si ori-ce contribuire in privinti'a acést'a o privescu de o sarcina neplacuta si dora chiar' inutila, ba cari pretindu, cá si cartile pentru scolari se se procure dein fondulu scolastecu centrale. Ce ne consola facia de atari aparitiuni prea triste, e impregiurarea, cà ele se potu numerá între esceptiuni. Partea preponderante a comunelor granitiaresci a datu probe invederate, cà intielege spiritulu tempului modernu, carele tinde a promová buna-starea poporulu prein latirea culturai, si nu se retragu dela nici unu sacrificiu, ce li se cere in

interesulu scóleloru. Cele mai multe comune respundu dela sene pentru unu invetiatoriu salariulu intregu seau in parte, dau remuneratiuni seau adause la salariile celoru-lalti invetiatori, prestéza cu tóta voi'a lemnele pentru scóla si invetiatori, dotéza scóla cu pamenturi, seau o subventiuneza intr' altu modu.

(Va urmá.)

Suferintiele protopopului gr.-catholicu românescu dein Clusiu pe tempulu bellului civile 1848/9.

„La întrebările, ce ai binevoitu a mi le face, amu onóre a'ti raspunde cu tóta sinceritatea, si pre catu sum cunoscutu cu impregiurarile de sub cestiune, in urmatórele:

Candu s'au dejustitiatu si spendiuratu tribunii Alesandru Baternai din Balda, si Simoniciu din Siarmasiulu mare, nu am fostu acasa in Clusiu, ci togma atunci avendu dela ministeriu ordinatiune, cá se conscriemu canonicel portiuni, am fostu dusu in visitatiune prin tractu, cam din finea lui Septembrie 1848, pâna in 20 Octombree 1848. In acestu tempu, in care di nu sciu, au prinsu honvedii pre cei doi tribuni in satulu Bareiu, de unde e nascutu fratele canonicu Liviu; ia prevediutu cu cele sante capelanulu gr. cat. din Clusiu, Vladutiú, parochu mai nainte in Topa-desiérta, elu ia si concomitatu pâna la locul de perdiare. Eu m'amu reintorsu din visitatiunea canonica in 20 Octombree 1848 intr'o Joia. Pe episcopulu Leményi l'am afflatu la mine in cas'a parochiala, reintorsu dela diet'a din Pest'a mai nainte cu o septemana; éra in 21 Oct. 1848, vineri demineti'a la 9 óre au inceputu a trage campanele intru o dunga (uréchia), dóra la tote basericele dein Clusiu; pe strade strigau in gur'a mare: „jónnek az oláhok“, fegyverre a ki csak foghat fegyvert*“.) Episcopulu Leményi erá pre aci se fuga, dara l'am imbarbatatu se stea pe locu, si nu l'am lasatu. Indata s'au implutu curtea parochiala de domni, dómne si domnisióre de unguru; me rogau pe Ddienu, cá se nu'i lasu, se'i omóra romanii; eu i-am mangaiétu, cá de cumva vinu intru adeveru, nu'i voiu lasá se intre in curtea parochiala etc.

S'au adunatu honvedii, cetatienii in arme (polgári) in piatia; dara spunu cá caus'a acestei alarme ar fi fostu: cá de catra Giurfaleu aru fi vediutu un'a ciurda de biboli, si pe acesti'a i'aru fi luatú de romani. Destulu cá „comperta rei veritate“, pe la 12 óre s'au intorsu vitegii catra locuintiele sale din orasiu, batendu dobele cu tóta fal'a. Spunu cá de bucuria totu orasiulu s'a imbetatu. In acea di la doue óre dupa amiédi, dupa ce ne-am sculatu cu episcopulu Leményi dela prandiu, ne-am dusu in

*) Pe romanesce: Vinu valachii! La arme toti cati le poteti portá!“

cas'a laterala, candu éca vine servitoriulu episcopului anume Ladislau Popu, si dice: „Ungurii cauta pe v.-colonelulu Urban dela Nasaudu.“ Eu indata amu esitu in sal'a cea mare, si uitandu-me pe feréstra, am vediutu inaintea casei parochiale pe strada catu e de lunga, cá stau insirati husarii kosuteni. Eu intr'aceea voindu se vediu cá ce vréu, am esitu afara; dara candu am esitu pe usi'a din afara, unu honvedu cu sabi'a scósa mi-a statu inainte, si restitu m'a întrebatu, cá nu e cineva aci? 'Iam respunsu: ba suntu doi domni: Récsi din Clusiu, si unulu Gyórfi din Silvani'a la episcopulu Leményi in casa. Honvedulu inse a continuatu mai incolo: „Dara Urban?“ 'Iam respunsu „nu este aci.“ „Dara in beserica? întréba acelasi militariu. 'Iam respunsu: „Nici acolo.“ Atunci a disu: „Adá chia'i'a dela beserica, se vediu intru adeveru.“ Eu de trei septemani fiindu dusu prin tractu, chia'i'a nu o am avutu la mine; am cerut'o dela capelanulu. Mergúndu eu cu acelu militianu in beserica, s'a uitatu in pregiuru, dara nu au afflatu, nu a vediutu ce cautá. (Notabene, mai nainte esise faim'a prin casarma si prin orasiu, cá beserica romana e plina de arme pentru romani, éra eu cá nepatitu nu am sciutu se scriu in vre-unu jurnalú din Clusiu, cá éta ce se vorbesce; dara nu e dreapta faim'a.) Intr'aceea m'am fostu dusu in cas'a mea, si preste unu patrariu de óra a venitu Minoriciu capitánulu*), si întrebandu-me între altele, cá Urban nu e la mine? i-am respunsu „nu;“ atunci elu imi dise in tonu imperativu: „Domni'a Ta esci arestatu, de aci nici unu pasiu se nu te misci, cá indata te voru impuscá.“ A si pusú pazitori intr'armati la tóte usile chililoru. Preste unu patrariu de óra vediu cá vine comisiunea aপরতore de tíera (Honvédelmi bizotmány) cu Gustavu Grois**), si contele Mikes Lános in frunte, cerendu chia'i'a basericei dela mine. Eu li-amu datúo si m'am dusu cu ei cá cu nisce ómeni culti si de omenia; dara candu eram se intru in baserica, vediu cá soldatii, adeca honvedii, orasieni intrarmati cu púsci, lanci, securi scl. din nisce lemne subtiri ce aveamu, rupeau ciomege si navalescu cu o furia nespúsa; vediu cá sum in periculu, am voitu se me intoreu in casa; dara m'au prinsu doi orasieni de subtiori, si nu m'au lasatu. 'Iam rogatu, cá se me duca intr'o casa, si se puna stragi pe mine, dara mi-au respunsu: „Nem, gazember***). Unii m'au întrebatu „se spunu dreptu cá aici e Urban?“ Eu le-amu respunsu „cá nu.“ Atunci nisce strengari suiti in turnulu basericei, au strigatu: „Itt van Urban†). Atunci unulu din ei m'a lovitú cu maciuc'a in capu dicúndu: „No tolvaj, látod hogy itt van.“††) Eu i-amu

*) Si acél'a unu renegatu.

**) Némítiu curatu, alu carui tata fusese bucatariu la unu magnatu in Clusiu, unde'si crescú toti pruncii. Red.

***) Adeca romanesce: „Nu, omu de nimicu!“

†) „Aici e Urban!“

††) „Vedi talchariule, cá este aici!“

disu: „ne tissen édes uram, mert most is azt mondom hogy nincs itt*); a dou'a óra candu érași au strigatu din turnu „itt van“ m'au scoipitu in faccia si m'au lovitu érași cu ciomagulu in capu; apoi se fi vediutu cum stá honvedii cu puscile, si orasienii cu lancile tientindu spre turnu, cá se impusce pe Urban. Dupa ce au cercatu, aruncatu tóte prin biserica, inca si S. cuminecatura, vediendu cá nu afla ce cauta (arme), au esitu afóra, éra Minoriciu Capitánulu a disu: „Vigyék a papot**“; m'au luatú de guleru înainte, si m'au dusu cu ei. Candu am esitu pe pórtá, m'au lovitú unulu cu sabi'a in capu; indata a si inceputu a curge sange din capu. Mai incolo ducundu-me, m'au lovitú vre-o cincú cu despicaturi de lemne, in catu am cadíutu de pe pitióre. Redicandume m'au dusu la cas'a Magistratului. Unulu in cale s'au rapeditu si mi-a pusú pistolulu in peptu, dara unu orasiénu anume Vinkler, l'a lovitú cu pusc'a preste mana si glontiulu a trecutú pe la urechi'a mea. M'au dusu apoi la curtea Magistratului, si au voitú se me lege la parú, cá pe cei de perdiare; dara unu domnu dela magistratu cu numele Makoldi, venindu inlainturulu curtei a strigatu: „hát mit csinálnak? bocssássák el hogy menjen egy szobába, mert ártatlanul szenved.“***) Incuindume intr'un'a chilia, au pusú stragi pe mine, si au tramisú apoi pe mediculu Fenigsdorf de m'au tunsú, fiindu'mi capulu spartu pe 5 locuri, si mi-a prescísú emplastru.... La 7 óre sér'a au venitú membrii comisiunei aপরতore de patria in lainturulu la mine, si m'au benignisatu, dicundu Gustavu Grois: „Spune dreptu, cá fost'a Urban la Domnia Ta, si nu negá, pentru cá bucatarés'a dtale a spusú, cá intr'o septemana intréga a prandítu la dta?“ Atunci eu sciíndu-me nevinovatu, am esitu din patientia, si cu indignatiune li-amu respunsu: „Déca v'a spusú bucatarés'a asiá, mergeti si intrebati pe episcopulu Lemény, pe omulu celu bunu alu domniloru vóstre, pentru cá de o septemana intorecundu-se dela Pest'a síede in cas'a parochiala, si de a prandítu Urban, la densulu póte se fia prandítu, dara la mine nu; pentru cá eu de trei septemani fiindu dusu in visitatiunea canonica, eri m'am reintorsu acasa.“ Intr'aceea afara in piatia, séu pe strada erá o larva fiorósa, strigau se dea pe Urban afara! Pazitorii dela pórtá (au fostu pusú soldatú la pórtá de pazitori) au disu catra orasieni, cu deosebire ostasienii cei ce strigau: „nu e Urban, ci protopopulu celu romanescu,“ éra alarmatorii strigau: „Fia chiaru si Christosu, datí'lu afara se'lu spintecamu cu lancile.“ Intr'aceea din partea orasieniloru au venitú acolea in-

ainteá comisiunei, si in numele poporului m'au cerutu cá se me dea lorú afara; dara Grois, ce e dreptu, i a infruntatu dicundu-le, cá acest'a e protopopulu romanescu, si cá pe nedreptu patimesce; apoi pe deputati i-a retienutu acolea, si nu i-a lasatu se mérga afara la poporu.

In ceea-lalta di Sambata, fiindu'mi fórté reu si vediendu-me arestatu intr'o casa, prin carea mergeau causantii la directorele de politia, deintre cari unii vediendu-me culcatu pe unu canapeiu, me compatimiá, éra altii me scuipau batjocorindu-me, am chiamatu prin unu servitoriu dela magistratu la feréstra pe unu amplotiatu romanu dela gubernu, cu numele Iacobu Palu, si m'am rogatu cá se spuna eppului Leményi, se faca bine si se scria la d. Gustavu Grois, cá se-mi dea o alta casa, seau se me elibérédie. —

Dumineca diminéti'a a venitú Grois la mine si mi-a disu, cá éta ce mi-a scrisu episcopulu; eu bucurosi-a'si dá alta chilia, dara tóte suntu ocupate; éra afara inca te lasu se esi, dara se scii, cá catu vei esi pe port'a magistratului „de un'a te voru tocá in capu.“ Asiá am alesu deintre doue rele, cá se remanu in arestu.

Luni éra m'au benignisatu, dara am reesitu luminatu cá sórele.

Marti la 12 óre din di au venitú la mine in casa tóta comisiunea aপরতore de patria, si mi-a disu „se me gatu, cá se me duca acasa.“ Asiá a si facutu.

D. Gustavu Grois a vorbitu cu acea ocaziune catra eppulu Leményi: „Éca maria ta, am adusu pe protopopulu, dara se nu fii superatu pentru acésta intemplanté, cá-ce caus'a a fostu singura aceea, cá orasienii nu l'au cunoscutu bine“ (audi, din 21. Oct. 1847, candu am mersu la Clusiu de parochu si protopopu, pana in 21 Oct. 1848 nu au avutú destula ocaziune se me cunosca? etc.); éra episcopulu Leményi indignatu tare, i-a respunsu: „Domnii mei, eu am venitú in josu dela Pest'a, cá se me ducu la Blasiu; dara primíndu o epistola amerintiátoria dela unii credintiosi ai mei, am cugetatu se'mi scutescu vieti'a aci in Clusiu; acumu inse vediu, cá aci intre unguri, pentru cari suferiu eu imputári de la credintiosii mei, imi este vieti'a in mai mare periculu; dara mi-amu propusu, cá se me ducu la Blasiu intre ómenii mei, cá-ci me va judecá lumea, déca voiú se me pericletesu tocm'a din partea acelor'a, pentru cari suferiu eu amerintiari de la ai mei etc.“ Atunci Grois a disu: „Nu te vomu lasa nici intr' unu casu, cá se mergi dintre noi“ etc. etc. Éra eu m'amu rogatu de comisiune, cá se 'mi dea pasaportu, se me ducu acasa la parinti; ci Grois mi-a respunsu: „Noi te lasámu; dara atunci nu stámu bine, cá indata ce vei esi afara din orasiu, de un'a te voru tocá in capu.“

Asiá am fostu silitu se remanu in Clusiu. Apoi cate am patítu, si patimitu dupa aceea? ar' fi fórté

*) Nu me bate jupane, cá-ci si acuma dicu cá nu este aici.

***) Duceti pe pop'a!

****) „Ce faceti? lasatí'lu se mérga in vre-o chilia, pentru cá suferé ne fiindu vinovatu.“ Acestu Makoldi erá cunoscutu si pana atunci cá unulu deintre cei moderati. Red. „Tr.“

lungu a le enará; si celea susu scrise numai pentru aceea le-am enaratu, pentru că M. Ta ai binevoitu a te exprime, că pentru deslusire in obiectulu de sub cestuine te întorci catra mine, că catra fontan'a cea mai genuina. Asia aru trebui se fia, dara dupa ce amu patimitu celea susu indigitate, am siediutu pe a casa retrasu de lumea cea mare, asteptandu numai muchea securei, despre ce te-ai convinge, daca ti-asiu enará tóte insultele asupra'mi redicate. Dupa ce au facutu investigatiune la Magistratu asupra-mi, jurandu 60 martori, intre cari si fruntasi romani au marturisitu asupra-mi, Ddiu le érte pecatele, in certificatulú magistratuale au disu intre altele: „a föbb bujtogatokkal nem mindenekben részt vett*).

Nu multu dupa acésta scena tragica intemplata cu mine, a urmatu si dejustitiarea protopopului dein Cathina, Basiliu Turcu. Pre densulu l'au prinsu si escortatu la Clusiu cu mai multi poporeni de ai lui (diu'a nu o sciu, nici lun'a), si la cas'a comitatului l'au legatu cu poporeni dinpreuna la pari**). Candu unu servitoriu dela comitatu i-a trasu incaltiamintele cá se'lu lege in feru, a lovitu pre acelu servitoriu, éra acést'a de mania luandu cism'a a lovitu pe protopopu preste unu ochiu, in catu i s'a imflatu si vietitutu ochiulu fórte tare***).

In 3 dile catu au fostu legati in curtea casei comitatului, mergundu la ei se-i védia multime imensa de poporu, protopopulu dicea in gur'a mare, „Vicem pro vice reddam tibi amice!“ de aci muierile magiare au inceputu a dice: „Nézze az ebbadtát, még azt mondja a magyarnak „ice pro pice.“

Cu celea sante eu l'am provediutu, cu care oca-siune i s'a cetitu si sententi'a de mórte, in care i s'a imputatu, cá au tienutu la sene tribunu. cá au agitatatu asupr'a unguriloru, dupa cumu imi aducu aminte, si alte de cari nu-mi aducu bine aminte.

Candu l'amu provediutu cu celea sante, m'a rogatu, cá se-i ceru pardonu, m'amu si rogatu de dn. Baronu Inczédi főbiroulu (Judele primariu), cá se se indure a'lu agratiá, dara acolea afara in audiulu toturoru mi-a respunsu: „Nem lehet, mert szét törtük a fát felette“; adeca amu vediutu, cá dupa ce i-a cetitu sententi'a, a ruptu unu lemnutu subscrisulu jude primariu, si l'au aruncatu pre elu (pre protopopulu). De petrecutu eu nu l'amu petrecutu, pentru cá m'am rogatu de comitele supremu Paulu Macskási, cá se me dispensedié, fiindu cam morbosu, din batai'a de mai nainte. Cu greu m'a dispensatu, — dara l'a petrecutu Alesandru Arpadi, carele atunci cá parochu

alu Bociului a fostu venitu la Clusiu la episcopulu Leményi.

Tocma in dio'a de Joia aceea, avendu de a ingropá pe capelanulu Clusului, pe Ioane Vladutiú, carele din frica, cá petrecundu inca pe unu condemnatu l'a mórte cu cateva dile mai nainte, inaintea furciloru i-a disu unu honvedu: „ki Istened oláh pap, tégedet is ugy kéne hogy fel akasszanak“ a caditu in colera, si a moritu; la 10—11 óre l'amu prohoditu cu mai multi preoti in baserica, si candu l'amu petrecutu la grópa, s'au trasu campanele basericei nóstre dupa densulu.

Atunci ducundu si pe Turcu la locul de perdiare, au cugetatu la magistratu, cá tragemu dupa celu condamnatu; asia mi s'au si aprinsu paiele in capu, m'au si luatú la intrebare la magistratu; de abia amu scapatu de primesdia cu episcopulu Leményi, carele dede atestatu, cá nu dupa condemnatulú, ci dupa capelanulu s'au trasu campanele.

Dela unii ómeni de ai nostri amu auditu, cá parochulu gr. or. din Mociu, unde au masu preste nópte honvedii, cari mergéu se prinda pe Turcu, iar fi scrisu in secretu, cá se fuga, cá vinu se-lu prinda: se spune inse cá nu a voitu se fuga, pana nu si-a beutu café'a.

Episcopulu Leményi a scrisu pentru densulu cá se'i dea pardonu, dara indesiertu; cá dupa cumu se vorbea atunci, judecatorii au fostu amenintiati din partea poporului, cá — déca — nu'lu judeca la mórte, densulu i'si va luá resbunare asupr'a loru; dara de a fostu, asia nu sciu*).

Candu au judecatu la mórte in primavér'a anului 1849 pe Basiliu Popoviciu parochulu din Tiag-sioru, dela judecatorii'a martiala a fostu tramisu unu domnu cu numele Biro (celu de botesu nu'lu sciu) la episcopulu Leményi cá se-lu degradéze, pentru-cá se'lu póta impuscá.

Candu au intratu acelu Biró in casa la episcopulu, am fostu eu, Alesandru Bohatielu si Ioanu Bobu in casa. Biró dicundu catra episcopulu: „Amu venitu Maria Ta cu rogare oficiósa dela judecatorii'a martiala, cá pe cutare preotu se'lu degradezi, cá ci e condemnatu la mórte“, atunci episcopulu s'a sculatú in susu de pe scaunu, si cu indignatiune mare a respunsu: „Aceea nu o voiu face nici decáta, cá eu nu sciu dupa ce legi judecati voi pe preoti la mórte. Sciu cá mai nainte, daca gresiá, seau facea ceva crima vre-unu preotu, jurisdictiunea civila i'lu dá la forulu besericescu, cá mai antaiu se-lu judece acela, si deca i'lu aflá demnu de degradatu, i'lu degradá; apoi i'lu transpunea la forulu civile se'lu judece; dara acumu vediu cá tóte le faceti din

*) „Nu a participatu la tóte cu agitatorii principali.“

***) Pociumbi, stelpi.

***). Acésta e alta versiune, care differe de ceea ce dice, cá unu omu din poporu a lovitú pe protopopulu Turcu, fora cá acesta se'lu fia irritatu cu ceva, si acésta versiune este multu mai probabile, déca vom considera positiunea protopopului dein acelea momente.

*) Atáta este adeveratu, cá in acelea dile dominá si in Clusiu plebea, proletariatulú, ochlocrati'a, condusa de cáti-va demagogi spurcati, adeverate fere selbatece.

contra". Atunci Biró oparitu a esitu afara, pentru aceea inse totu l'au impuscatu.

Am intrebatu de d. Manfi, cà nu se afla catalogulu preotiloru ucisi in revolutiune aci in archivu? Mi-a respunsu, cà fiindu depredatu in revolutiune totu archivulu, nu se afla.

Cati sciu eu, cei ucisi suntu:

Alexiu Molnaru, parochulu din Aleciusiu; — Moldovanu, parochulu din Uioar'a; — parochulu din Budeiu, tatalu lui Papiu Ilarianu; — parochu din Agrisceu (numele nu i'lu sciu); — Alesandru Czikudi, teologu de Blasiu, fiulu protopopului din Demba.

Acestea ti le-amu scrisu... pe fuga, dará cu tóta sinceritatea....."

Blasiu, in Februaru 1875.

Scrisa de pe originalu, prin S. M.

Memorialu istoricu si 79 documente dein anii 1848 si 49.

Venerabilele domnu Stefanu Moldovanu, canonicu si prepositu in Lugosiu, ne surprinse dilece acestea in modulu celu mai placutu cu unu extrasu istoricu scos pe 83 pagine 4-o dein diariulu vietiei sale, pe tempulu deintre 15 Martiu 1848 pàna in 17 Martiu 1849. Deintre documentele in partea loru cea mai mare originali, citate si alaturate la acestu memorialu, suntu multe de acelea, ale caroru concepte remase in archivulu comitetului nationale la Sibiu, in nóptea dein 11 Martiu st. n. au fostu date flacariloru, inpreuna cu tóte relativile (raporturile) venite dela prefecti si tribuni, cumu si cu tóte cele-lalte acte si corespondentie, apoi decrete de ale comandantului generalu br. Ant. Puchner, éra cei carii au comissu acea nebunia, au fostu acei teneri oficiari de insurgenti, carii pàna in dio'a caderei Sibiuului in potestatea generariului Bem, stetesera inchisi cá captivi in scóla calugaritiloru ursuline, de unde vedeá pe ómeni intrandu si esindu dein localulu comitetului, care se aflá in casele numite pe atunci ale lui Kinetti, si asiá dupa scaparea cá prin urechile acului a membriloru comitetului ametiti de generariulu Pfersmann cu verb'a cà nu este nici unu periculu, tenerii oficiari esiti dein captivitate se dusera dreptu in acelu localu, unde incepura se-si facea focu cu actele dein archivulu comitetului, pàna ce le-au arsu pe tóte.*)

Acei prea pucini barbati dein generatiunea be-trana, carii cunoscea coprinsulu acului archivu si carii sciu apretia thesaurele istorice dein acea epoca

*) Intre acei juni insurgenti érá si Iosifu Maurer si unulu deintre fratii Thierry, filiu alu fostulu odinóra librariu in Sibiu, francesu de nationalitate. In 1861 ii intrebámu: pentru-ce ati arsu acelu archivu? „Pentru-cà noi nu sciamu ce facemu in acele tempuri.“

a regeneratiunei, au remasu in totu tempulu acesta neconsolati pentru acelea perderi. Dein câte documente romanesci se afla publicate pe acei ani 1848—9 anume in „Gazet'a Transilvaniei“, in „Foi'a“ ei, in „Organulu luminarei“, in „Romanen der österr. Monarchie“, in „Istori'a lui Papiu“ etc., inca nu se póte scrie istori'a aniloru 1848 si 1849, de-càtu numai in modu fórte unilaterale, precumu se vede acésta la tóti càti isi încérca pén'a cu descrierea aceloru evenimente. Las' cà cu tóte revolutiunile, câte prorupsesera in alte parti, aici in Transilvania diariiele romanesci au statu totusi sub censura aspra si dupla, pana in Augustu 1848, séu adeca pana dupa smulgerea dein captivitate a lui Laurianu si Nic. Balasiescu prin granitieri, dar' apoi dupa inceperea bellului civile amu fostu ajunsu, cá locuitorii dein partea meridionale se fimu isolati cu totulu de càtra cei dein partea septentrionale a tieiei; cu septemanele nu sciamu mai nimic unii de altii. Comandantele generalu abia avea ici colea câte unu spionu, si acei pucini, despre carii credea cà'i are, érá fórte nesiguri, déca nu chiaru tradatori, cà-ci le si platea reu de totu. Comitetulu romanescu érá mai bine servitu de càtra ómenii sei. Ce folosu inse, cà corespondentiele sale secrete sunt consumate prin flacari. In acésta stare a lucrului vene reverentia s'a domnulu prepositu Stefanu Moldovanu, si ne restitué una parte de mare importantia a acelorü documente, pe care domni'a sa le offere inpreuna cu memorialulu seu, asociatiunei nóstre transilvane. Acestu operatu i'lu aflamu atátu de interessante si necessariu cá se'lu védia lumin'a càtu mai curendu, in càtu dein acésta cauza ne abaturamu dela planulu nostru de mai inainte, de a incepe inca dein semestrulu acesta, publicarea altei collectiuni de documente si corespondentie, destinate odinóra a se comunica natiunei, retienute inse pàna acumu in scri-niu dein diverse cause grave, precumu: odinóra censur'a, dupa aceea legea martiale, apoi cea exceptionale, mai tardiu lips'a unei publicatiuni, in care se poti dá documente istorice in serie chronologica s. a.

Red. „Trans.“

Progressele limbei besericesci in Romani'a.

Inainte de acésta tocma cu patrudieci de ani, se tiparise la Blasiu cu litere latinesci Psaltirea tradusa dein evreesce de Theodoru Popu, canonicu, professoru de exegetica, hermeneutica si de limbele orientali. Ce scandalu? Auditi me, psaltirea tiparita cu „slove latinesci.“

— D'apoi cà pe Miluesce-me D-dieule nici nu'lu mai cunosci.

— Nu dieu pe acela; caus'a inse este, cà traductiunea in Psaltirea vechia este rea si falsificata.

— Fia, dara totu nu trebuea se o schimbe asia tare, cà prea se dà smentéla fratiloru.

Dupa diece ani dela esirea psaltirei ne aflámu in Iuliu familii mai multe dein Romani'a si dela Brasiovu la apele minerale dela Valcele (Elöpaták). Pe atunci baseric'a de pétra ce se vede astadi, nu erá inca nici in idea, ci se aflá susu pe dealu cumu intri in comuna, de asteng'a una basericutia mica de lemnu, in care facea oficiulu divinu unulu dein preotii comuneloru vecine. Pe atunci mergea la baserica nu numai cocónele, dara si barbatii.

Intru una dein dumineci se aflá la baserica si arhiepiscopulu titulariu, anume Paladá, dela Tergoviste, grecu naturalisatu, unchiu alu cocónei boierului Slatineanu. Acea mica baserica avea Predicele Ini Petru Maioru tiparite cu „slove“. Pe la „Priceastna“ cantaretiulu voliendu a se tiené de usulu introdusu mai de inainte, apucà cartea si incepù:

„Predica dela duminec'a a siesea dupa Rusalie“

„Ce spui tu me?“ ii strigà arhiepiscopulu cu tonu apasatu.

„Predica dela“

„Stài, ce'i aia predica?“

„Predica, adeca Cazania, preasfintite parinte,“ fù prea umilitulu respunsu alu bietului cantaretiu.

„Apoi di asia, Cazania, magariule, nu strica limb'a“ fù indreptarea parentésca a preasantiei sale.

Junimea nóstra moderna, dedata cu titluri de coconasiule, domnisorule, cavalerule, s'ar scandalí reu la apostrofari de acestea; noi inse, adeca totu poporulu càtu eramu de facia, nu ne smintiramu de locu, pentru-cà de una parte eramu dedati se vedemu in curtile episcopesci si pe la seminariuri magari, cu carii se cara apa in vane séu putine desagite preste càte o sielisióra primitiva de lemnu; afara de acésta, la audiurile nóstre petrundea adesea titlaturile de magariu, bou, calu; apoi parentele arhiepiscopu avea dreptate, cà-ci elu nu sciá nimicu latinesce, prin urmare nu avea de unde se pricépa, cà predica este substituitu la slavonesculu cazania; cantaretiulu inca avea dreptate, cà elu citea cumu era scrisu in carte; dara de ce se nacájésca pe preas. sa; si in fine toti si tóte aveamu dreptate, cà nu ne perduramu patienti'a.

Toema pe atunci incepuse si Eliadu „cu innovatiunea sa cea radicale,“ cà-ci exilà „slovele“ dein „Curierulu de ambe sexe“, éra in diariulu seu politicu le amestecá asia, in càtu abia mai observai, cu ce litere este tiparitu, dein care cauza consululu Daschkoff a si reclamatu la Bibescu-Voda.

Trecemu inainte cu alti diece ani. Acelasi Eliadu aflandu-se in lungulu seu exiliu de siepte ani, se apuca se traduca bibli'a in limba cumu se dice „radicala“, dupa Septuaginta, si incepù se o tiparésca cu litere latine. Unii episcopi condemnara acea traductiune, ilu afurisira, si traductiunea sa vení pe „Indicele“ orthodoxu cá heterodoxa, precumu se va vedea pe largu mai la vale.

Se mai pasimu cu alti diece ani inainte. Literele latine se introducu in tóte afacerile eclesiastice, se traduce si bibli'a de nou la Iassi „in limb'a noua“ si se tiparesce totu cu litere latine.

De aci se venimu numai pe cinci ani mai incóce, candu éta cà preas. sa parintele Meletie, demnulu episcopu alu Dunarei de diosu (Ismailu), ne gratifica cu frumós'a Carte de rugatiune, plina de asia numiti neologismi, éra preas. sa parentele Ghénadie, pe atunci episcopu de Argesiu, surprinde pe lumea daco-romanésca cu

„Evangeli'a populara séu Sacr'a scriptura a Noului Testamentu“, tradusa dupa originalulu elenescu, si insoçita de argumente si de reflexiuni morale, de GENADIE, episcopulu de Argesiu. Bucuresci, 1868. Typografi'a Ióne Weiss.“

Noi avemu la mana dein acésta editiune numai Evangeli'a dela Mateiu, form. 8 pag. 200, éra despre celelalte nici nu scimu in acestea momente, déca tiparirea s'a continuatu séu nu, vomu cerceta inse la cea de antaia ocaziune a caletoriei nóstre in capital'a Romaniei. Deocam-data ne sunt de ajunsu acelea editiuni mai noue de carti basericesci, pe care le avemu la mana dein Romani'a, pentru cá se urmamu facia cu bunii nostrii lectori in anulu acest'a, precumu amu urmatu in anulu trecut cu limb'a militaria; vomu da adeca unele pericope cá specimine dein limb'a basericésca á Romaniei, precumu a inceputu aceea a se reforma dela Eliadu incóce, si inca asia, cà poporulu nu 'ia trecut prin minte cá se tóce in capu pe nici unulu dein acei reformatori ai limbei, cumu se temea (??) consululu rusescu Daschkoff inainte cu treidieci de ani, si protopopulu Meletie Dragiciu dela Timisior'a, pre candu isi publicá modestulu seu pamfletu in contra introducerei litereloru latine sub titlu: „Care sunt litereloru romane?“ (Timisior'a, 15 Noemvrie 1855 pag. 12), la care'i respunse Vas. Maniu, astadi advocatu in Bucuresci.*)

Inainte de a presenta la loculu acesta limb'a basericésca asia precumu se scrie ea astadi in Romani'a, si inainte de o compara cu aceea care se scrie deincóce de Carpati, de ex.: in Blasiu, in Sabinu, in Oradea, Aradu, Armenopole (Gherla), Lugosiu, Caransebesiu, ceremu voi'a lectoriloru cá se le narramu unele istorióre inca si de aici, dela noi, dein anii 1850—1858.

Regimulu centrale absolutu dela Vien'a decisese, cá tóte actele publice, legi, instructiuni, decrete, ordonantie, publicatiuni, càte esu atàtu imediate dein centru, càtu si dela guberniele provinciiloru singuratece, se se compuna in limb'a germana, cá in cea declarata de oficiale preste totu imperiulu, dara apoi

*) Respunsu dlui protopopu M. Dragiciu „Care sunt litereloru romane?“ de V. Maniu. Timisior'a, cu tipariulu Ini M. Hazai si alu fiului Guilomu, 1856. 8 o pag. 47.

indata se se si traduca in alte noue limbi si dialecte ale acestui imperiu polyglottu, si anume in limbile bohema (ceha), italiana, rutena, polóna, daco-romana, serba, magyara, croata, slovéna. Chiaru pe banii de papiru, care se tiparia cu sutele de milióne, trebuia se figuredie aceste noue limbi si dialecte de limbi alaturea cu cea germana. Se cautara indata translatori pentru tóte limbele, atátu la centru in Vien'a, càtu si in provincii, mai antaiu câte unulu, dupa inmultirea afaceriloru, anume in centru, cate duoi. Translatorii dela ministeriu avea modestulu salariu de câte 1400 fl. m. conv., in provincii mai pucinu si anume in Sibiiu câte 800 fl. Romanii se bucurá de acésta institutiune noua, alaturea cu celelalte popóra, pentru-cà prin acelea traductiuni venea si limb'a nóstra in usu publicu oficiale, i se exercitá, cumu amu dice, poterile, facultatile ei, se desvoltá, se inavutiá pe unu terrenu fórte intensu alu vietiei publice in statu, castigá in védia si reputatiune la celelalte popóra, isi prepará terminologia juridica, finantiaria, diplomatica, pentru cá se o aiba adunata in dictionariulu seu, pre candu ar' fi fostu se se inaltia la rangu de limba oficiale. séu cumu se dicea la noi, diplomatica, a vreunei tieri. Frumóse prospecte, caroru inse li se lungí in cale una alta intrebare: In ce vestmente, cu ce semne se se presente acésta limba daco-romana, in faci'a Europei, in faci'a lumii, in concertulu, in societatea celorlalte limbi a le popóraloru imperiului austriacu? Se intielege cà in vestmentu latinu? Ba dieu nu s'a intielesu asia, ci dupa multe discussiuni tienute atátu in Vien'a, càtu si in Sibiiu, s'a datu regimului respunsu, cà dorinti'a Romaniloru este, cá: partea romanésca a Buletinului legiloru imperiaji si a Buletinului provinciale se se publice cu litere cirilicene, séu cumu le numia protopopulu Dragici, slavene, éra unu archiereu orthodoxu, civile, inse cevasi mai rotundite, mai netede, mai peptenate. La discussiunile acelea au participatu toti membrii deputatiuniloru nationali, càti mai petrecea in Vien'a, si mai toti s'au invoitu in acea alegere. Pentru ce asia? Pentru-cà dein introducerea literelor se si facuse cestiune confessionale de cea mai mare gravitate, de inaintea careia trebuira se'si scótiá caciulele toti ceilalti membrii ai deputatiuniloru, tóta intelligenti'a romanésca se recéda, si filologii se'si acatie scienti'a loru in cuieriu, pentru cá se nu mai dea smentéla lumii christiane.

In acelasu tempu inse venise chiaru si inaltulu regimu alu Maiestatiei sale imperiale in mare confusiune asupra cestiunei, cumu se se scria limb'a daco-romana. De nu amu fi vediutu acésta cu ochii nostrii si nu amu fi auditu cu urechile nóstre, niciodata nu amu fi crediutu, cà pe la an. 1850, dupa caderea atátoru institutiuni barbare, se va mai aflá unu regimu europénu, carele dein semnele scrierei unei limbi si anume ale limbei romanesci, se faca cestiune politica grava, pe care apoi se o aduca in

legatura, atátu cu politic'a Russiei, càtu si cu politic'a popóraloru neo-latine.

In susu citatulu anu, gubernatoriu civile si militariu alu Transilvaniei era generariulu baronu Ludovicu Wohlgemuth, omu cu pucina sciintia, inse dreptu, si ostasiu fórte bunu, carele si in batali'a dela Iaurinu (1849) se aruncase in pericolulu celu mai invederatu cá se apere persón'a junisiorului imperatu. Intre consiliarii referenti datu lui de ajutoriu erá si Florianu Glantz, carele atátu pana in 1848, càtu si in totu decursulu bellului civile, fusese secretariu bellicu (Kriegssecretär) in Sibiiu si man'a drépta a betranului comandante-generalu br. Antoniu Puchner, prin urmare cunoscea lucrurile transilvane preste totu si pe cele romanesci in specie, ceva mai bene decátu toti ceilalti tramisi dein alte tieri. Ministeriulu dela Vien'a ceruse si opiniunea guberniului provinciale in cestiunea literelor romanesci.

Gubernatorulu dupa una consultatiune prealabile, commisse referad'a acelei cestiuni grave lui Florianu Glantz. Óre inse ce era se se aléga dein acést'a cestiune in man'a unui omu, care nu cunoscea nici limb'a si nici istori'a valachiloru? Glantz se consultá mai antaiu cu cei mai de frunte patriciani sasesci, dein Sibiiu, apoi se si apucá de lucru.

Acei carii aveti ocaziune de a resfolí prin archivele guberniali dein anii absolutismului, veti afla intre altele si conceptulu opiniunei lui Florianu Glantz, dupa care gubernatoriulu si-a submissu relatiunea sa (Bericht) la ministeriu in cestiunea literelor romanesci. Este grea acésta cestiune, dicea dn. Glantz et Comp.; ea se póte considera cá una dilemma pentru imperiu. De se va permite séu chiaru recomanda, cá poporulu valachu se scria si de ací inainte numai cu slovele glagolitice (precumu le dicu invetiati), séu slavice, cirilice, atunci va continua si pe venitoriu comunicatiunea sa cu panslavismulu si anume cu Rusi'a, nu numai prin ajutorulu religiunei si alu ritului, ci si prin comuniunea sloveloru, si asia scopurile rusesci in locu de a intempina obstacule, voru afla totudeauna favoritori si adepti intre valachi si mai alesu in clerulu acestuia. De se va tolera preste totu introducerea literelor latine la valachi si delaturarea totale a celoru slavene, atunci pericolulu care amenintia imperiului dela propagarea ideiloru daco-romanesci si dela apropiarea valachiloru de popórale neolatine mai alesu dein Itali'a si Franci'a, va merge crescèndu in proportiuni neasteptate, si va nutri in valachi aspiratiunile de independentia. In consideratiunea si cumpanirea acestoru pericole, gubernulu provinciale alu Maiestatiei sale este de opiniune cá: Buletinulu legiloru si alu toturor actelor oficiali se se publice in câte doue editiuni romanesci, una cu litere cirilice pentru valachii neuniti, éra alta cu litere latine pentru valachii uniti. Adeveratu, cà doue editiuni aru costa ceva mai multu, dara acelea

spese nu potu veni in nici una consideratiune, deca de alta parte se va pune in cumpana securitatea statului, care se va castiga prin desbinarea valachiloru pe terrenulu literaturei, alaturea cu desbinarea, care se intretiene pe terenulu loru celu religiosu, ca-ci in acestu casu poporul valachu ar' ajunge in starea in care se afla slavii meridionali, adeca serbii si croatii, carii de si au intocma aceiasi limba, dara scrierea cu slove la serbi, cu litere latine la croati, a ridicatu unu nou pariete despartitoriu intre densii, alaturea cu celu religiosu etc.

De nu me insielu, unulu deintre consiliarii nostri pensionati are in copia acelu raportu instructiv, prea demnu de caracterulu unoru barbati de statu, esiti dein scol'a lui Machiavelli. Acelu raportu combinatu cu anathemele unoru arhieriei ai basericeii orthodoxe aruncate asupra scrierei in limb'a romanésca cu litere latine, conduse pe ministeriulu austriacu inca si la alte idei si planuri fericite, dupa care se se póta sparge solidaritatea nationale a Daco-Romaniloru, a se debilita si cá se dicemu asia, spalac' sentimentele loru nationali. Asia, acelasu ministeriu decise pentru asta-data cá: Buletinulu, séu dica-se si Monitoriulu oficiale, pentru „populatiunile romanesci“ se se publice cu nescelitere, pe care apoi le baptizara cu numele de civili, spre a le distinge de cele gróse, mari si coltiurate, cu care se tipariá pàna acilea mai alesu cartile sacre, si caroru le dederu numele de baserecesci. Cu acestu modu inpusera deocamdata tacere la ambele parti in respectulu litereloru, pentru cá se se póta incepe publicarea legiloru in limb'a daco-romana. De alta parte inse ingrijira, cá parietele despartitoriu confessionale se fia reparatu dein fundamentu si ingrosiatu cu câte diece policari, in tóta lungimea sa, inaltiatu totu-odata pàna aprópe de tron. Dara acesta este cu totulu altu terrenu, proprietate a istoriciloru, éra nu a filologiloru. Se remanemu totu numai pe langa cestiunea limbei basericesci.

Acei ómeni, carii propagá deinceóce de Carpati si mai virtosu in Banatu aversiune si ura in contra scrierei cu litere latine, isi avea missionarii loru si in Romani'a propriu disa, unde credea cá cu ajutoriulu clerului voru fi in stare de a produce resistenti'a cea mai efficace. Asia credea acei bieti ómeni, carii nu cunoscea de locu nici minunatele facultati spirituali ale Romaniloru dein Munteni'a si Moldov'a, nici immensele progresse pe care le facusera acolo ideile latinatatiei, fàra permissiunea, ba chiaru in mani'a anathemeloru serbesci si rusesci. Unu colonellu inaltiatu pe tronulu Romaniei unite, acompaniatu de contempurani si, cu Iancu Ghica, fostu principe de Samos in frunte, in an. 1860 ne deschise ochii la toti. „Dein dio'a cutare tóte actele publice câte essu in pamentulu Romaniei, se voru serie si publica cu litere latine, si toti functionarii statului pàna la celu mai micu suntu obligati a le adopta pe acelea in tóte afacerile inpreunate cu

functionarile loru. Éca si una orthographia provisoria, de care se ne folosimu cu totii pàna la alta ocaziune. Atàta si mai multu nimicu. Ati intielesu?“

Au intielesu toti romanii; éra grecii, bulgarii si càtiva romani remasi dein vechi'a partita rusésca incepura se'i traga lui Cuza-voda de cruci si res-cruci, cà'i lasa „fòra chiverniséla“, ca-ci cumu se póta ei serie cu slove sfrantiudiesci;“ ci acésta revolutiune intr'unu pacharu de apa tienù de joi pàna mai apoi, si pacea fù gat'a.

Dara clerulu si mai alesu inaltulu cleru ce dicea la acea „papistasire“ a limbei nóstre? A disu, cá se se introduce si in cancelariile mitropolitiloru si episcopiiloru scrierea cu litere latine. S'a disu si s'a facutu. in adeveru cá dein fabula. Éra astadi. in dilele lui Carolu I? Ccea ce s'a fostu semenatu pàna la Alexandru Ioanu I si sub tóta durat'a domniei lui, cresce si se cóce, de ti se pare cá nu te mai affi in „Tier'a muntenésca“ si in „Moldov'a,“ ci tocma in vreuna parte a Italiei. Si cá se ve convingeti mai bene despre adeverulu assertiuniloru nóstre, apropiati-ve de acea gruppa mica de trei ieromonachi, carii tocma acuma esira dein baserica. si pàna a nu trece in chiliile loru, stau cevasi de vorba unu cu altii. Unu mirénu, functionariu, se apropia si elu de acei parenti, ca-ci cu unulu dein trensii fusese conscolariu, si pre cei duoi ii vediusu de câteva-ori in ministeriulu culteloru; reverentiele loru sunt professori. Ce limba vorbescu cei patru romani? Se prea intielege cá limb'a materna; dara aceea nu mai este nici acea limba, pe care o audiseramu dela calugarii cei betrani inainte cu 25—30 de ani, si nu este nici chiaru limb'a cartiloru basericesci. Sintaxea iar mai semena, dara materialulu limbei. vocabulele, mi se pare cá au urmatu prefaceri in trensele, si totusi ii intielegi atàtu de bene, conversatiunea loru iti este atàtu de placuta audiului teu, in càtu iti vene se'i asculti tóta dio'a. Pàna se faci tu asemenea reflexiuni, grup'a se desfacù, ieromonachii mergu spre a gustarí (dejuna) ceva, ca-ci dupa aceea au se se prepare pentru dio'a urmatória; pe unulu inse dein trensii ilu si astépta nescelrecture dela tipografia, éra la altulu uitandu-te prin ferestra, vediasu pe mescior'a lui unu tomu dein Bosuet, alaturea cu homiliile lui Chrisostomu si cu câteva volume de predicatori catholici si reformati, franci si germani; éra la alu treilea câteva biblii in limbi diverse si Mineiulu romanescu alaturea cu celu grecescu, coperite de diarie basericesci in vreo patru limbi. Nu cumu-va parentele acesta 'si incerca poterile la vreo traductiune nona a cartiloru sacre? Asia ti se pare. Se'i ajute D-dieu, ca-ci reverenti'a sa stà in etatea cea mai vigorósa; dein generatiunea ce'i succede, i se voru mai adaoge collegi, cu carii inpreuna voru fi in stare de a traduce tóte cartile sacre in modu authenticu, dein limbile originali, pàna candu omenimea va serie anulu domnului 1900. Midiulócele pecuniarie ajutatórie la scopu, in Roma-

ni'a nu voru lipsi nici una data, si asia unificarea limbei n'ostre va purcede si atreia óra, totu dela barbatii basericei. Dara acésta si este una dein conditiunile essentiali a le vietiei n'ostre nationale: Unitatea limbei in baserica. Romanului trebue se i-se conserve pentru toti seculii acestu dreptu, cá se aiba oca siune de a asculta in tóte locurile si tempurile numai una limba basericésca.

(Va urmá.)

Lupt'a dela Königgrätz.*)

(Iuliu 3.)

Dar prin Iuliu alu treilea,
Unu maioru din graiu graiá:
„Susu fetiori! si ve 'mbracati:
„De bataia ve gatati,
„Si-acumu carne-ti capetá,
„Si-ti mancá, vi-ti ospetá.“
Carnea-abea s'a incalditu,
Iute-unu raportu ne-a sositu:
„Armele! si ve 'mbracati,
„Carnea din caldari luati,
„Ca-a venitu unu avisu iute,
„Se mai mergem inainte.“
Deci de-aicea ne-amu luatú,
Spre-o padure amu plecatu,
Candu ai nost'i unu dealu suiau,
Trambitiile-amaru diceau,
Catu gandeai ca lumea piere,
De necasuri si de gele,
Si cate-unu tunu slobodiéu,
Si cu bandele dicéu,
Totu dicéu si nu 'ncetá,
Se aiba curagiu trup'a.
Acumu Praisulu ne 'ntalnesce,
Armele spre noi tientesce.
Noi si 'ncepemu a puscá,
Éra Praisulu a vená.
Cadeau toti cá frundiéle,
Mai din tóte laturile,
Si candu tunurile dau,
Síru pre diosu se tavaleau,
Totu cá vér'a iérbile,
Candu o taia cósele.
Toietu mare, focu si ventu,
Si 'ncalceala pre pamentu,
Toti strigau cu-a loru cuvinte:
„Inainte, inainte!“
Deci 'nainte-amu alergatu,

Si-amu pusicatu neincetatu,
Si-amu tienutu totu fortu la focu,
Pana-amu ajunsu la midilocu,
La midiloculu padurii,
Unde erau Plencherii,
Plencheri de ai Praisului,
Cá fetalii codrului.
Si candu cu ei ne luptamu,
Mai cá nici unu tistu n'aveamu.
Totusi din paduri i-amu scosu,
Daru ei inapoi s'o 'ntorsu.
Ci totu gandeamu cá nu-e bine,
Sciamu cá-armat'a loru vine.
Ea venea de catra stang'a,
Cata frundi'a, cata érb'a.
Candu pre-unu dealu inse-amu esitu,
Unu capitanu ne-a sositu,
Care din graiu ne graiá:
„Unde-e calari'a mea?“
Calari'a i s'a datu,
Si elu pre ea s'a urcatu,
Si-apoi din graiu mai graiá:
„Ascultati comand'a mea!“
Acumu priviramu spre stang'a,
Si vediuramu tóta trup'a,
Tóta trup'a Praisului,
Totu cá frundi'a bradului.
Iute dara ne-amu luatú,
Si 'n padure ne-amu bagatu,
Si-amu tienutu totu spre dreapt'a,
Dóra-asia cumu-va-'omu scapá,
Inse noi ce se scapamu?
Cá 'n mai reu locu ne bagamu,
Cá-amu ajunsu chiaru intru-unu locu,
Pentru noi fara norocu,
Unde-atatu-a ne-amu luptatu,
Pana mai toti amu picatu.

Vai! padurea-a fostu grea fórté,
Si 'n ea-a fostu grozava mórte,
Catu ori in catrau amblámu,
De pre omu, pre omu calcámu,
Si-ori in catrau suceamu,
Totu raniti, totu morti vedeamu,
Pana 'n urma ce-amu scapatu,
De 'n taiaturi amu intratu.
Candu erámu prin taiaturi,
Audiamu totu pusicaturi,
Prusii dupa noi pusicau,
Si fetiorii-asia picau,
Cá si tómn'a frundi'a,
Candu o-ajunge brum'a.
Dar' candu si de-aci-amu scapatu,
La unu dealu amu apucatu,
Candu pre dealu in susu fugeamu,
Alta nu mai audiamu,
Fara numai ai! si vai!
De amaru si de chinzaiu,

*) Vedi in Nr. 5.

Mii erau cei teveliti,
 Mii pusicati si mii raniti,
 Si multi ostasi s'audiá,
 Blastemandu-si mamele,
 Pen'ce i-au facutu in lume,
 De necasu si de minune.

Ér' candu fuse catra séra,
 Umbrele candu s'asiediara,
 Candu de totulu amu scapatu,
 Si pre-unu siesu ne-amu asiediatu,
 Din alu nost'u regementu totu,
 Mai traiau vr'o suta optu,
 Desí eramu mai 'nainte,
 La vr'o miia siese sute.

Dar' unu maioru, ce-a remasu,
 Spre mai mare-alu nost'u necasu,
 Si-aici inca ne-amarea,

Cà elu din graiu ne graiá:

„Stati ai mei fetiori pe locu,

„Se mai tienemu inca-unu focu.“

Dar' fetiorii-inca-i graira:

„Nu vediusi cà toti pierira?

„Noi focu mai multu nu tienemu,

„Ci cu toti ne retragemu,

„Cà de nu, si noi picamu.“

Maiorulu a 'ncremenitu,

Si pre noi ne-a sloboditu:

„Reterati dar' nu dicu ba,

„Care-ti mai potea scapá!“

Noi prindemu a reterá,

Si spre Elb'a-a 'naintá,

Dar' candu sosiramu la apa,

Trup'a vine mai la-o-lalta,

Calaretii din-apoi,

Cu Praisulu tieneau resboiu.

Toti eramu acumu la podu,

Unde steteramu pe locu.

Imbuldial'a erá mare,

Vrea se scape fia-care,

Dar' pre podu toti nu 'ncapéu,

Multi si prin apa trecéu,

Multi notara si esira,

Cei mai multi inse pierira,

Ma si tunuri au picatu,

Cà si podulu s'a sfermatu.

Cati-va inse, ce scapara,

Spre festungu inaintara,

Spre festungulu Iosefstatu,

Intre cari si io-amu scapatu,

Cà se fiu de marturia,

De perdere 'n vitegia,

Cà care — se nu mai fia!

Nr. 38—1875.

Procesu verbale,

luatu in siedinti'a ordinaria a comitetulu Asociatiunei transilvane, tienuta in 2 Februaru c. n. 1875 sub presidiulu dlui vicepresiedinte Iac. Bologa, fiindu de facia domnii membrii: Pav. Dunc'a, Ioanu Hannia, I. Tulbasiu, Const. Stezariu, I. V. Rusu, Zach. Boiu, Dr. Dem. Racuciu, Dr. Aureliu Brote, si I. Candrea.

§ 1. D. Cassariu presenteza conspectulu despre perceptiunile si erogatiunile asociatiunei, pre tempulu dela siedinti'a comitetului dein 8 Decembre 1874 pana la siedinti'a presenta, cum-cà in restempulu numitu s'au incassatu 1588 fl. 90 cr. si s'au erogatu 450 fl. (Nr. prot. 36—1875). — Spre scienti'a.

§ 2. Totu d. cassariu presenteza conspectulu despre starea fondului academiei pre tempulu acestei siedintie, dein carele se vede, cumu-cà fondulu academiei are in proprietatea s'a 12,986 fl. 12 1/2 cr. (Nr. prot. 37—1875). — Spre scienti'a.

§ 3. In nexu cu conspectulu cassei de sub § 1 se raporteza in specialu despre banii incursi la fondulu asociatiunei pre tempulu dela siedinti'a comitetului dein 8 Decembre 1874, pana la siedinti'a presenta, si anume:

- a) cá interese obvenitorne cu 1 Ianuariu 1875, dupa obligatiunile urbar. tne. 887 fl. 38 cr. (Nr. 5—1875);
- b) cá interese obvenitorie dupa obligatiunile de statu, cu 1 Ianuariu 1875 in argintu, 75 fl. 60 cr. (Nr. 6—1875);
- c) dela d. doctorandu in Vien'a Alesandru Grama, dein restulu de 60 fl., ce datoresce la asociatiune, s'au primitu 50 fl. (Nr. 18—1875);
- d) dela d. comerciante in Hatiegu, Nicolae Petroviciu, cá tacsu de membru ordinariu pre viatia in una obligatiune urb. tna. 105 fl. (Nr. prot. 16—1875);
- e) au mai incursu la cassa, cá tacse de membrii ord., cá ajutória, collecte si pentru diplome, sum'a de 217 fl. 50 cr. v. a. (Nr. prot. ag. 273, 278 si 279—1874; 2, 13, 20, 25, 26, 31, 33 si 34—1875; in fine
- f) cá prenumeratiuni la „Transilvani'a“ pro 1875 246 fl. si 1 galb. (Nr. prot. ag. 279, 281 si 283—1874; 1, 2, 13, 17, 19, 22, 24, 27, 28, 32 si 34—1875. — Se iau spre scienti'a.

§ 4. In nexu cu conspectulu de § 2, se raporteza despre banii incursi la fondulu academiei, pre tempulu dela siedinti'a comitetului dein 8 Decembre 1874 pana la siedinti'a presente, si anume:

- a) cá procente obvenitorie cu 1 Ianuari 1875 dupa obligatiunile de statu in argintu 12 fl. 60 cr. (Nr. 6—1875);
- b) cá procente obvenitorie cu 1 Ianuariu 1875 dupa obligatiunile urb. tne. 217 fl. 26 1/2 cr. (Nr. prot. ag. 8—1875);

- c) dela d. redactoru Iacobu Muresianu, cá ofertu pentru fondulu academiei in una actiune a institutului de creditu si economii „Albina“ 100 fl. cu couponi dela 1 Iuliu 1874 (Nr. prot. 4—1875);
- d) au mai incursu cá oferte dela d-nii protop. in Sabesiu Ioanu Deacu si Ioanu Tipeiu 20 fl. (Nr. 272—1874);
- e) prin directiunea despartimentului cercuale alu Blasiului (XX) s'au tramisu 10 fl. (Nr. 278/1874).
Se iau spre scientia.

§ 5. Se presenta unu documentu dein partea cassei, prein carele se constateza, cumu-cà argintulu in suma de 93 fl. s'a scaimbatu in BNote cu suma de 95 fl. 79 cr. (Nr. 7—1875). — Spre scientia.

§ 6. Se presenta unu conto, sunatoriu despre 12 fl. v. a. cá tacsă de insertiune pentru concursale la stipendiale si ajutoriale asociatiunei publicate in „Telegratul romanu“. — Se asemneza la cass'a asociatiunei exolvirea respectivului contu, dein cuantulu* preliminaru pentru spesele extraordinarie. —

§ 7. Magistratul cetatienescu si scaunale sub datulu 6 Novembre 1874 Nr. 8200, aduce la cunoscintia, cumu-cà prin emisulu inaltului ministeriu reg. ung. de interne, de dato 27 Octombro 1874 Nr. 40,413, s'au aprobatu alegerea presiedintelui si vicepresiedintelui asociatiunei pre alti 3 ani urmatiori (Nr. 274/1874). — Se ia spre scientia intre aclamari de „se traiesca presiedintii asociatiunei“.

§ 8. Totu magistratul cetat. si scaunale sub datulu 2 Novembre 1874 Nr. 8145, notifică, cumu-cà in ministeriu reg. ung. de interne, nu si-a datu consentimentulu seu la susceperea domn. Badea Georgescu dein Calafatu, de membru ord. alu asociatiunei. (Nr. 275/1874). — Se ia spre scientia.

§ 9. Comitetulu scolasticu administrativu alu fostului regimentu romanu I de granitia, cere a se dá cate 1 exemplariu dein „Transilvania“ pe anulu 1875 pentru 20 scóle granitaresci, seau gratuitu, seau cu unu pretiu moderatu, ér' pre anii trecuti a se dá dein numit'a foia cate 1 exemplariu gratuitu pre seam'a acelu scólé. (Nr. 276/1874). — Se decide, cá foia asociatiunei pentru amentitele 20 scóle, se se dea pre anulu curentu 1875 cu pretiulu de jumetate, adeca exemplariulu cu câte 1 fl. 50 cr., ér' pe anii trecuti gratuitu.

§ 10. Directiunea despartimentului cercuale alu Blasiului (XX) substerne protocolulu adunarei generali cercuali tienuta la Micasas'a in 7 Novemb. 1874, deinpreuna cu conspectulu membrilor ord. si ajutoriori, cu altu conspectu despre membrii stramutati dein acelu despartimentu, seau repausati, cu computulu cassariului despartimentului respectivu, si cu sum'a de 28 fl. tacsă de membrii ord. pentru diplome si contribuii la fondulu academiei.

Dein protocolulu adunarei cercuale intre altele, resulta urmatóriele lucrari:

- a) s'au revediatu si aprobatu ratiunile cassariului despart. resp. sub Nr. 4;
- b) s'a emisu dispositiune pentru incassarea tacselor restante sub Nr. 5;
- c) sa decisu infientiarea de agenturi comunali, in urmatóriele comune: 1. Micasas'a, 2. Tiapu, 3. Tatarlau, 4. San-Martinu, 5. Sancelu si 6. Fagetu. S'ar emisu provocari pentru infientiarea de asemenea agenturi in Mediasiu, Turii si Ernotu (sub Nr. prot. 6 si 7);
- d) domnulu prof. Stefanu Popu a dissertatu: „despre folosulu reuniuniloru preste totu si despre necesitatea aceluora si la noi“ (Nr. 8);
- e) s'au facutu dispositiuni pentru elaborarea unui proiectu de statute pentru infientiarea unei reuniuni economice in despartimentulu resp. (Nr. 9);
- f) s'au emisu provocari pentru a se face contribuii benevole in favorea fondulu academiei (Nr. 10);
- g) s'a adusu conclusiune, cá dein taxele incurende dela membrii ajutoriori se se faca unu ajutoriu, pentru unu teneru, carele se va aplecă la vre-o meseria (Nr. 11); in fine
- h) se defige loculu adunarei cercuali viitórie la Mediasiu (Nr. prot. ag. 278/1874).

Conclusiune. Lucrarile adunarei cerc. de sub lit. b), c), e) si f) se iau spre placuta scientia, ér' cu privire la disertatiunea de sub d) se decide. cá respectivulu domnu auctore se se poftésca a'si tramite disertatiunea s'a spre publicare in foia asociatiunei; cu privire la conclusiunea de sub g) se se rescrie respectivei directiuni, cumu-cà salutari'a intentiune espresa in aceea, se se puna in lucrare cu strins'a observare a determinatiuniloru cuprense in §§ 5, 8 si 27 dein regulamentul asociatiunei. Cu privire la loculu adunarei gen. defiptu sub h) se observéza, cumu-cà dupa conclusiunea adunarei gen. dein 1869, acelu locu este destinat pentru centrulu unui altu despartimentu, carele inca nu s'a infiintiatu, dar' a carui infiintiare se speréza in celu mai scurtu tempu. In fine ratiunile cassariului despartimentului de sub a) se predau spre esaminare cassariului asociatiunei transilvane.

§ 11. D. George Popescu dein Bucuresci cere a i-se dá cursulu completu dein „Transilvania“ pre 1868—1874 cu pretiulu de jumetate (Nr. 282/1874). Se decide a i-se dá respectivului domnu foia asociatiunei pe 1869—1874 cu pretiulu de 2 fl. pentru unu exemplariu, cu observarea, cá dein 1868 nu se afla exemplarie disponibili.

§ 12. D. preotu si invetiatriu gr.-orient. in Oresthia, Nicolau Barsanu, aratandu-si cu documente meritele sale, castigate pre terenulu culturai poporului preste totu, si in specie pre terenulu incuragiarei la imbratiosiarea meseriloru, cere in semnu de recompensa, a se denumí de membru ord. alu asociatiunei fora de taxa, si a i-se dá gratuitu foia aso-

ciatiunei (Nr. 9/1875). — Se decide a i-se rescire respectivului domnu, cumu-cà denumirea de membru ord. alu asociatiunei pòte urmá numai in acelu casu, candu se satisface. § 6 dein statute, dar' totu-odata se se faca atentu la conclusulu adunarei generali dela Dev'a dein 10—11 Augustu 1874 sub Nr. prot. XXXI, prin carele s'a insarcinatu acestu comitetu, cá pentru barbatii destinsi pe terenulu culturai poporului si respective pe terenulu promovarei meseriloru intre romani se pòta estradá diplome de recunoscintia, deca acelia isi voru documentá meritele sale pe calea directiunei despartimentului respectivu alu asociatiunei.

§ 13. Craciunu Carneanu economu in Gelmariu, aretandu cà are trei fiii aplecati la meserii, cere a se conferi pe seam'a acelor'a unu ajutoriu dein fondulu asociatiunei (Nr. 10/1875). — Se decide a se indrumá respectivulu suplicante, cá la tempulu seu se concurga la ajutoriele, ce se voru preliminará pentru sodalii si invetiaceii de meseria dein partea adunarei generale viitorie; fiendu-cà ajutoriale preliminate pe an. asoc. 1874/5 s'au impartitu dejá in Novemb. 1874.

§ 14. Redactiunea „Familiei“ arata, cà dein parte si a tramesu pe seam'a bibliotecei asociatiunei cate 1 exemplariu gratuitu dein foi'a s'a, dela prima apparere a aceleia, pana in 1872 (Nr. 11/1875). — Se decide a se roga numita redactiune, cá se tramétia pe seam'a asociatiunei câte unu exemplariu gratuitu dein foi'a s'a si de pe anii 1873 si 1874.

§ 15. Domnii protopopi: B. Densusianu dein Secarembu si Parteniu Trombitasiu dein Muresiu-Osiorheiu, se ofereza a dá pe seam'a asociatiunei unele diuarie romane, celu de antaiu pe langa conditiunea de a i-se conferi titlu de membru ord. pe viétia, alu duoilea pe langa ore-care remuneratiune (Nr. 12 si 14/1875). — Se decide, cá comitetulu se isi procure dela respectivii domnu oferitori informatiuni detaiate, despre pretiulu ce ar' cere pentru diuariele oferite, cumu si despre starea completa séu necompleta a acelor diuarie.

§ 16. Secret. II raportéza, cumu-cà in urm'a provocarei judecatoriei cercuale dein Reghinulu sasescu de dato 30 Sept. 1874 Nr. 3153, prin care asociatiunea este citata a se presentá pe 25 Febr. 1875 la pertractarea masei remase de repausatulu Michaiile Harsianu dein comun'a G.-Huduk, s'a facutu dispositiune dein partea presidiului, sub datulu 12 Ianuariu a. c. Nr. 15, cá drepturile si pretensiunile asociatiunei se se represente la numit'a pertractare prin domnulu advocatu dein Reghinulu sasescu Michailu Orbonasiu (Nr. 15/1875). — Se ia spre scientia cu aprobare.

§ 17. Directiunea despart. cerc. alu Deesiului (XII) substerne protocolulu siedintiei subcomitetului dein 3 Ianuariu 1875 si 10 fl. taxa de membrii ord. si o cuitantia despre 50 fl. rat'a I dein ajutoriulu de 200 fl. preliminaru de adunarea gen. dela Dev'a pentru scol'a dein Lapusiulu ungurescu.

• Dein amentitulu protocolu alu siedintiei subcomitetului, intre alte afaceri curente, resulta urmatoarele lucrari:

- a) subcomitetulu cere, cá comitetulu centrale se intrevina la veneratulu consistoriu archidiece-sanu dein Sibiu, cá se se exopereze cu urgentia decisiunea aceluia in privinti'a sustinerei scolei normale dein Lapusiulu ungurescu (p. II);
- b) se facu dispositiuni si provocari pentru spriginirea diurnalisticeii nationale, cumu si pentru incassarea taxelor restante in favorea fondului asociatiunei p. IV (Nr. prot. 20/1875); in fine
- c) directiunea cere a i-se tramete unu conspectu despre acei membrii dein despartimentulu resp., cari se afla in restantia cu taxele anuali.

Decisiune ad p. a) se insarcineza d. comembru Zacharia Boiu, cá informanduse dela loculu competente asupra starei lucrului, se exopereze cu urgentia decisiunea consistoriala in obiectulu scolei dein Lapusiulu ung.; ad b) dispositiunile facute se iau spre placuta scientia; ad c) se insarcineza secret. a tramete conspectulu tiparitu despre membrii asociatiunei, dein carele se pòte eruá si numele membriloru aflatori in restantia cu taxele anuali. Dar' totu cu aceea ocasiune, respectiv'a directiune in interesulu tienerii evidentiei recerute, se se poftésca a ingrigi, cá la despartimentulu respect. se se pòrte unu registru specialu, atátu despre membrii ord. ai asociatiunei, catu si despre membrii ajutatori ai despartimentului.

§ 18. Stipendiatulu asociatiunei Ioanu Baiulescu substerne documentulu de frecuentare pre an. scol. 1874/5 (Nr. 21/1875). Asemenea stipendiatulu asoc. Basilu Michailu Lazaru, aretandu cà dein caus'a unei intemplari si respective nenorociri n'a potutu merge pana acumu la continuarea studiiloru, cere a i-se asemna stipendiulu conferitu, cà astu-telu se si pòta merge la continuarea studiiloru. (Nr. 79/1875).

Documentulu de frecuentare alu tenerului Ioanu Baiulescu se ia spre scientia, si i-se asemneza stipendiulu conferitu. Asemene dein cauzele grave espuse in cererea respectiva se asemneza si tenerului Basiliu Michailu Lazaru stipendiulu dejá conferitu pe anulu scol. 1874/5. In fine se asemneza stipendiulu si pentru juristulu Avramu Armeanu.

§ 19. Junimea romana studiosa la academi'a montanistica dein Schemnitz, cere a i-se tramete gratuitu foi'a asociatiunei pe 1875 (Nr. 23/1875). — Se accorda cererei respective.

§ 20. Directiunea despartimentului cercuale alu Reghinului sasescu (XVII) substerne protocolulu adunarei gen. cerc. dein 21 Sept. 1874 tiente la Toplitia, deinpreuna cu sum'a de 117 fl. 50 cr. taxe de membrii ord. si ajutatori.

Dein protocolulu adunarei cercuali intre altele, resulta: a) dorinti'a numitei adunari, cá comitetulu centrale se faca toti pasii posibili la loculu competente, cá adunarea cercuale pe viitoriu se se pòta

tiene in ori-ce locu apartienetoriu despartimentului respectiv; b) se defige locul adunarei cercuali viitoare (Nr. prot. 26/1875). — Se decide a se rescrie respectivei directiuni, cumu-cà in obiectulu de sub a), cumu i-s'a notificatu la tempulu seu si se póte vedé si din raportulu comitetului facutu la adunarea gen. dein Dev'a, s'au facutu la locurile competente pasii necesarii, inse fora de resultatu, ér' cu privire la locul adunarei cerc. de sub b) a i-se rescrie, cà acestu comitetu in interesulu asociatiunei nu afla consultu intre impregiurarile actuali a se tiené adunarea gen. cercuale viitoare la locul indigitatu in respectivulu protocolu.

§ 21. Directiunea despartimentului cercuale alu Brasiovului (I) substerne protocolulu siedintiei subcomitetului dein 9 Ianuaru a. c. contienetoriu de afacerile curente Nr. 7 si 8 (Nr. prot. ag. 30/1875). Se ia spre scientia.

§ 22. Directiunea despartimentului cercuale alu Sibiiului asterne protocolulu siedintiei subcomitetului din 15 Novembre 1874 deimpreuna cu 10 fl. taxe de membrii ord. Coprinsulu amentitului protocolu se referesce sub p. 1, 2, si 3 la afacerile constituirii respectivului subcomitetu, sub p. 4 la transpunerea actelor dela fostulu direttore I. Popescu la nou alesulu direttore I. Hania; sub p. 5 se reteresce la impartirea diplomelor pentru noii membrii ordinari; sub p. 6 la tienerea siedintieloru subcomitetului; in fine sub p. 7 la estradarea unui conspectu despre membrii aflatori in restantia cu taxele anuali (Nr. 31/1875). — Lucrarile de sub p. 1, 2, 3, 5 si 6 se iau spre scientia, ér' cu privire la p. 4 se decide, cà fostulu directoru se se poftésca a transpune actele respective noului direttore; ér' cu privire la p. 7 se insarcineza d. cassariu a estradá conspectulu cerutu.

§ 23. D. secretariu I G. Baritiu asterne computulu despre perceptiunile si erogatiunile foiei asociatiunei pe anulu 1874 (Nr. prot. 35/1875) si cere a i-se asemná 200 fl. cá anticipatiune pentru edarea foiei asociatiunei. — Computulu amentitu se predá spre esamenare si raportare domniloru comembrii Const. Stezariu si Dr. Dem. Racuciu, ér' exolvirea anticipatiunei cerute se asemneza la cass'a asociatiunei.

§ 24. Se presenteza cartile daruite pre seam'a bibliotecei asociatiunei si anume: 1. Revista contemporana pe lun'a lui Decembre 1874 si Ianuaru 1875, daruita de redactiunea respectiva; 2. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde XII. Band 1. Heft; 3. Calindariulu pe anulu ordinariu 1875; 4. Limb'a materna in inst. pedag. si clasele poporali romane de Dr. Ilarianu Puscariu. Sibiiu 1875.

Se primescu pre langa expresiunea recunoscintei protocolarie si se predau d-lui bibliotecariu spre a se petrece in registrulu bibliotecei asociatiunei.

Verificarea acestui procesu verbale se concrede d-loru membrii: Dunc'a, Stezariu si Boiu.*)

Sibiiu, datulu cá mai susu.

Iacobu Bologna m. p.,
vice-presiedinte.

Ioane V. Rusu m. p.,
secretariu II.

S'a perlesu si verificatu. Sibiiu, 4 Febr. 1875.

P. Dunc'a m. p. Stezariu m. p. Z. Boiu m. p.

Bibliografia.

In tipografi'a Römer & Kamner s'au tiparitu si se afla de vendiare urmatóriele carti:

	fi. cr.
Pretiurile in valuta austr.	fi. cr.
Transilvani'a, foi'a asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu, pe anu	3.—
Cursurile dein anii trecuti se afla depuse la on. comitetu alu asociatiunei in Sibiiu, la redactiune si la librari'a Sam. Filtsch.	
Dictionariu magiario-romanu compusu de G. Baritiu, 8-o mare, legatu usioru . . .	3.20
Crestematia germana pentru clasele elementari romane	—90
Carte de lectura romanésca pentru clasele gimnasiali inferioari si reali, autorisata (edit. III. in doue tomuri mari, 1866) à tomu .	—50
Gramatica romana de G. I. Munteanu pentru clasele gimnasiali. Partea sintactica .	1.15
Viati'a lui Agricola 1858	—35
Sonoru séu frumosu resunatórele plansu-canturi ale inmormenturei Domnului si mantui-toriului nostru Isusu Christosu de G. Ucenescu	—20
Magazinu de canturi nationale vechi si noua de Georgie Ucenescu	—40
Protocolulu siedintieloru conferentiei nationale romanesci tienute la Sibiiu 1861 . .	—40
Az Erdélyi oláh nemzetről szolló országos törvenyczikkek az unioval szemben és ezek-ről értekezlet egy magyar és egy oláh közt	—10
Petitiune substernuta Maiestatii sale c. r. apostolice in 30 Decembre 1866 pentru sustienerea si apararea autonomiei marelui principatu alu Transilvaniei, redeschiderea dietei si continuarea lucrariloru ei . . .	—12
Istori'a regimentului alu II. romanescu granitariu transilvanu de George Baritiu. Brasiovu 1874	—60
Infricosiatele stricatiuni ale beuterei de vinarsu-rachiu. (Edit. II.) Brasiovu 1868	—10

*) Processulu verbale dein 2 Martiu ne veni, pre candu textulu acestui Nr. era terminatu. V'a urma in Nr. 7.